

Шостак Віктор Михайлович – кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

УДК 100.7+121.3

МОРАЛЬНИЙ ІДЕАЛ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ

В статті аналізуються моральні уявлення на українських землях в їх історичному розвитку. Описуються особливості картини світу в християнській свідомості та еволюційні зміни в світогляді населення в умовах Київської Русі. Робиться спроба осмислити практичну значимість образу святого в контексті сакральних цінностей та їх втілення в земних умовах.

Ключові слова: мораль, християнська свідомість, Київська Русь, образ святого, сакральні цінності, народна міфологія, дохристиянська культура.

МОРАЛЬНЫЙ ИДЕАЛ В УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ: ПРОШЛОЕ, СОВРЕМЕННОЕ, БУДУЩЕЕ

В статье анализируются моральные представления на украинских землях в их историческом развитии. Описываются особенности картины мира в христианском сознании и эволюционные изменения в мировоззрении населения в условиях Киевской Руси. Делается попытка осмыслить практическую значимость образа святого в контексте сакральных ценностей и их воплощения в земных условиях.

Ключевые слова: мораль, христианское сознание, Киевская Русь, образ святого, сакральные ценности, народная мифология, дохристианская культура.

MORAL IDEAL IN UKRAINIAN SOCIETY: PAST, PRESENT, FUTURE

The article analyzes moral conceptualization which existed on Ukrainian lands in their historical development. The peculiarities of the worldview in the Christian consciousness and evolutionary changes in the outlook of the population in Kyiv Rus are described. An attempt is made to understand the practical significance of the saint image in the context of sacred values and their implementation in the Earth conditions.

Keywords: morality, the Christian consciousness, Kyiv Rus, saint image, sacred values, folk mythology, pre-Christian culture.

В сучасних умовах розвитку світу та України вагомого значення набувають зміни в духовній культурі і моральних уявленнях. Геополітичний вибір України та особистісний розвиток кожного з нас у великій мірі залежить від знання та розуміння світоглядних витоків нашої культури. В цьому контексті аналіз образу святості в філософській традиції Київської Русі є важливим і актуальним.

Предметом дослідження статті є моральні цінності в українській культурі та їх місце в структурі світоглядної культури давньоруського суспільства.

Метою і завданням статті є аналіз етико-світоглядних традицій на території України. Ставиться завдання означити витoki образу святості в праслов'янській свідомості та окреслити особливості подальшої еволюції цього образу в духовній культурі України.

На думку В. С. Горського, образ святості в тому розумінні, яке існувало в киево-руській культурі, формується в межах християнської традиції. Але поняття святості давніше за християнство, й зароджується воно спочатку в надрах народного міфологічного світосприймання [1, с. 7]. Ця в цілому вірна теза потребує більш глибокого проникнення в динаміку історичного часу про який говорить автор. Крім цього варто більш багатофакторно і з позицій теперішньої дійсності проаналізувати згадані терміни. Передусім напевно було б дещо перебільшенням говорити про християнську традицію в умовах Київської Русі. Напевно більш зважений підхід дозволяє відзначати елементи, зовнішні прояви християнського віровчення на українських землях в 8 ст. н.е. Наскільки ці зовнішні ознаки відображали зміни у світоглядних

традиціях населення залишається великим питанням.

Згадаємо відомі події щодо хрещення Русі. Дослідники відзначають абсолютну неканонічність і невідповідність дано дійства церковним канонам і тим більше офіційній візантійській християнській традиції. Сотні киян загнали у річку, провели обряд хрещення. Від цього кардинально змінилися їхні світоглядні уявлення? Тепер уявімо собі величезні території Київської Русі, засоби комунікації, соціальні структури, що популяризували християнські цінності, швидкість і щільність інформаційних потоків і т.д. Всім очевидно, що 988 рік означав не запровадження християнства, а лише символізував початок тривалого процесу вивчення християнського віровчення, прилучення до його цінностей, пошук власної традиції. Ці духовні зрушення не завершені в наш час. Існує досить логічна думка про те, що в сучасних умовах народна міфологічна культура або двовірство продовжує існувати. Офіційне християнство не змогло кардинально змінити каркас того світовідчуття, яке формувалося протягом багатьох тисячоліть. Відбулося перейменування язичницьких богів а елементи дохристиянської культури були запроваджені в християнський культ.

Ще одна вагома складова цих процесів полягала в тому, що часто силові форми запровадження християнських цінностей суперечили морально-етичній концепції християнства. З часів Київської Русі християнське віровчення у багатьох випадках виконувало функції державної ідеології. Звідси методи його запровадження і відповідне ставлення населення. Дії влади і церковного чиновництва часто були далекими від проголошуваних моральних цінностей і тим більше від образу святих праведників.

Можна погодитись з думкою, що поняття святості давніше за християнство. Лише варто уточнити, що це поняття було вагомою складовою потужних пластів духовної культури і воно дало нову назву уже цілком сформованим принципам сприйняття навколишньої дійсності.

Доказом цього є терміни, які використовує В. С. Горський для пояснення індоєвропейського слова „svet”: „благодатний розквіт”, „животворна субстанція”, „новий вищий стан” [1, с. 8]. Типові характеристики християнського духовного зростання особистості з метою впорядкування внутрішнього „Я” і зовнішнього світу. В цьому контексті дуже важливо зазначити, що індоєвропейська світоглядна спільність розвивалася в 9-4 тис. до н.е. і охоплювала період щонайменше п'ять тисячоліть. Детальний опис цих процесів досить вдало і переконливо подає Ю. В. Павленко. Привертає увагу широка джерельна база дослідження, де поєднуються археологічні, лінгвістичні, історичні, філософсько-культурологічні матеріали найбільш авторитетних дослідників передісторії Київської Русі [2]. Для більш повного уявлення динаміки формування моральних зразків поведінки в дохристиянський період слід нагадати, що індоєвропейців і праслов'ян відділяє два тисячоліття. Адже праслов'янський період починається в кінці 2 тис. до н.е. Християнство разом з усіма умовностями які ми згадали починає досить суперечливо і важко проникати на українські землі в кінці 1 тис. н.е. Його функціонери заперечують попередні культурні традиції, але фактично в багатьох проявах розвивають набутий протягом тисячоліть духовний спадок. Особливо це помітно в граничних проявах моральної відповідальності людини, які офіційна церква трактує як святість.

Міфологічна свідомість визначає певні центри природно-географічного простору, де максимально концентруються архетипові зразки поведінки. В цих місцях аксіологічно-сакральна змістовна наповненість буття людини і світу набуває максимальних характеристик. Тут «втілювалась найвища дія життєвої сили» [1, с. 8]. Найбільш дотичною до такого бачення світу є символіка центру, яка є область у вищій мірі священною, область абсолютної реальності. Аналогічно, всі інші символи абсолютної реальності також знаходяться в певному центрі. Дорога до нього важка, терниста. Неймовірні труднощі і небезпеки вимагають надзусиль людини для їх подолання. Міфосвідомість виробила протягом епох духовного становлення людини відповідну методику. Це ритуал переходу від мирського до священного, від швидкоминучого і ілюзорного до істинно-реального і архетипово-вічного. Відбувається перехід від смерті до життя, від людини до божества. Досягнення „центру” рівносильне посвяченню, ініціації. Мирське, суєтне існування змінюється новим одухотвореним,

наповнюється реальним, тривалим і діючим змістом. Проста людина таким чином може досягнути вищого рівня духовної справжньої реальності. Ця завершена форма найвищої самореалізації людини була помічена і запозичена всіма світовими релігіями та подарована людству в осьовий час для його спасіння. За простими сюжетами християнського віровчення приховується могутній інтелектуально-практичний потенціал, який вимагає свого інноваційного осмислення і реалізації в нових умовах світу. Це осмислення відбувається в українському соціумі з давніх давен. М. Максимович вважав, що тексти нашого фольклору у формі колядок і щедрівок мають вік до 12 тис. років. Археологічні культури бронзового часу демонструють обряд переходу людини в потойбічний світ. Коли культура немов би бере абсурдність смерті під свій контроль і надає цьому фізіологічному явищу інших ознак сприйняття людською свідомістю. Подібно святий в умовах Київської Русі свідомо вибирає шлях духовного самовдосконалення, обирає Бога всупереч обставинам і не зважаючи ні на що. Труднощі і спокуси на цій стежці лише підкреслюють її вузькість у своїх можливостях досягти справжнього досконалого царства абсолютних ідей християнської моральності. Одночасно слід розуміти, що у філософській культурі давньоруського суспільства було різне розуміння образу святості і різне до нього ставлення. Так само в сучасних умовах варто усвідомлювати всю складність поширення ціннісного світу християнства. Досить поширеним є стереотип, що Україна сама по собі є християнська країна. Звідси християнська духовність розвивається сама по собі, без причетності і зусиль її безпосередніх носіїв, без обговорення та осмислення еволюції християнських цінностей в контексті загальнолюдської і національної культури. Це досить небезпечна тенденція, яка може остаточно перекреслити подальші перспективи цього напрямку-форми світової культури.

Розуміння образу святості пов'язане з певними особливостями бачення давніми слов'янами світобудови і організації світу в цілому. В народному уявленні весь оточуючий світ і природні явища мають позаземні, небесні архетипи і відображають більш високий космічний рівень. За спостереженням М. Еліаде такі космічні архетипи властиві лише впорядкованим, досконалим об'єктам земного життя, які ніби окультурені, наповнені людським змістом і одухотвореним звучанням. Всі вони складають позитивний Космос ціннісного універсуму, який втілений в земних умовах. Одночасно існує недиференційоване, неструктуроване, безформенне буття, яке чекає свого осмисленого впорядкування. Цей процес треба запрограмувати, націлити на багатогранне, досконале перетворення. Для цього необхідно здійснити обряд сотворіння світу, який символічно повторює акт творення всього живого. Простір немов би освоюється, береться людиною в поле зору власної моральної відповідальності. В цьому суть подібних обрядів дохристиянських часів, які і зараз проводить християнський священник у різних формах освячення простору матеріального світу і людської душі. Святий виступає втіленням позаземного прототипу, показує моральну ідею Бога у власному духовно-земному втіленні. Він показує оточуючим певну модель поведінки і ставлення до світу. За його допомогою вища животворна сила доводить людям, що духовний подвиг Божого сина може прагнути втілити пересічна людина, якщо буде реально наближатися до Божої величі і правди. „В архаїчній свідомості реальність виступає як сила, дієвість і довговічність. Тому реальним стає переважно сакральне, адже тільки сакральне є в абсолютному розумінні, яке діє, творить і надає речам довговічність” [3, с.38].

Окрема тема для дослідження це усвідомлення взаємозв'язку найдавніших духовних традицій з сучасним гуманітарним пізнанням світу і людини. Д. Бом сформулював так звану „голокінетичну” парадигму, в основі якої ідея багатовимірною гіперпростору. Специфіка цього безконечного, не альтернативного, не співвідносного простору в тому, що дві сутності можуть разом займати одне і те ж місце в один час. Основна ідея бомовської космогонії: реальність одна, вона є неруйнівною, неділимою цілісністю, аспектами якої виступають матерія і свідомість. Д. Бом впевнений, що існує зовнішній порядок, який проявляється в різноманітних станах матерії-енергії. Ці стани можуть проявлятися в щільній і стабільній матерії, яка сприймається нашими органами чуттів в просторово-часових параметрах.

Одночасно наявна витончена, тонка матерія, яка не фіксується звичними людськими органами сприйняття. В основі світу – внутрішній духовний порядок подібний до прихованого порядку в голограмах. До цього порядку ми рухаємось духовно і всередині „голоруху” приходимо в кінцевому підсумку до вищої свідомості. Ця духовна сутність лежить поза мовою і звичними логічно-раціональними категоріями. Ми можемо краще всього відчутти її через метафори[4,с.199]. Життєва місія святого – відчутти оцей внутрішній духовний порядок і випромінювати його в навколишній світ. Лише через метафори можна зрозуміти християнські біблійні тексти і життєві настанови Ісуса Христа оформлені у всілякі аналогії та порівняння з явищами природи. Знаходимо подібні мотиви в давньоруських авторів. Голокосмічна парадигма співзвучна голографічній гіпотезі К. Прибрама, яка передбачає, що будь-яке мислення містить в собі крім маніпуляції знаками і символами, голографічний компонент. Цю взаємодію можна визначити як відношення макрокосму до мікркосму. Життя і думки святого – це спроба поєднати в собі ці два компоненти, знайти оптимальні форми гармонійного поєднання особистості та вічного Всесвіту.

Дослідники цілком слушно відзначають, що Ісус прагне поширити принесені ним цінності через людей прилучених, співпричетних до його божественної енергії. Святий одночасно несе в собі характеристики світу людського і світу сакрального. Це своєрідний медіатор, посередник між різними сферами буття. Його медіативність може виражатись в різних формах. Але всі вони „інакші” від звичних, всі вони – „не від світу цього”. Об’єктивно святий володіє дивовижною здатністю бачити справжній світ у всій його фальші-лицемірстві і безмежній красі одночасно. Тому він з однієї сторони заперечує облудність створеного життєустрою, а з іншої – своєю поведінкою стверджує велич незіпсованої людської особистості. Разом з тим не можна говорити про абсолютну категоричність у запереченні святим природного світу в умовах Київської Русі. Напевно можна говорити про різні ступені розуміння та втілення поняття „святості”. Діалектика взаємовідношення між світським життям і божественними архетипами була досить неоднозначною. Українські науковці як правило дещо спрощено бачать ці процеси. Варто згадати думку про те, що християнство стало духовною катастрофою для українського суспільства. Ця частина дослідників вважає, що це віровчення апіорі є релігією покори, приниження і страждання. Більш поширена точка зору передбачає абсолютну благість нової віри, навіть якийсь такий собі автоматичний духовний позитивний початок, що за короткий спалах давньоруського часу повністю і безповоротно змінив українську історію. Палітра поглядів коливалася між цими двома полюсами. Подальша і сучасна українська світоглядна еволюція містить в собі чимало суперечностей і протиріч. По великому рахунку це нормально. Було це і в Давньоруській державі. Думки мислителів того часу досить актуально звучать в наш час. Говорять вони і про можливе наше майбутнє.

На традицію літературного учительства звернула увагу Адріанова-Перетц. Давньоруські автори часто виходили за межі офіційного церковного віровчення, яке передбачало два протилежні початки в людині: тілесно-„тварне” та божественно-духовне. Точніше вони по різному розуміли і пояснювали співвідношення цих двох субстанцій.

Частина киево-руських мислителів найвищі моральні чесноти бачила в суворому режимі постійного самообмеження, щирої безперервної молитви на фоні умертвління плоті. Боротьба зі спокусами світу означала і символізувала абсолютну відстороненість від світу земного на користь світу духовного. В такій системі координат святість розумілася як абсолютна протилежність божественно-таємничого і природньо-земного. Втіленням такого шляху набуття божественної енергії було киево-печерське чернецтво. Це шлях особистого спасіння, свідоме звільнення від будь-яких бажань і пристрастей. Ніякої раціональності в питанні віри не допускалося, безперервна мобілізація внутрішніх духовних ресурсів та безмежна віра в божу благодать, яка буде дарована обраним за подвижництво і життя в ангельському чині. Пізніше цю потужну духовно-практичну матрицю розвитку особистості у своєму логічному завершенні спробували описати Григорій Палама та Григорій Синаїт. Вони вважали, що всесвіт наповнює божественна енергія, яка пов’язує в одну систему координат Божество,

земний світ і людей. У своїй сутності Бог незбагнений для людини і вона не може передати прояви чи присутність божества у світі через мовно-раціональні поняття. Людина може наблизитись до Бога і навіть відчутти себе з ним єдиним гармонійним цілим через освячення божественним світлом. В такому стані віруючий немов би розчиняється в животворних енергетичних потоках, які він знаходить через спостереження власного внутрішнього світу. Цікаво, що при такому підході зайві будь-які посередники. Таким чином ставиться під сумнів необхідність церковної ієрархії як відображення ієрархії небесної. Парадокс у тому, що ісихазм ставши вагомою складовою православного віровчення, містив у собі типові протестантські цінності. Синаїт переконував, що щирий взаємний діалог з Богом можливий через звернення до нього, освячення, коли Бог вселяється в серце і стає основою людської душі. Ще один дієвий засіб – розумна молитва, коли душа людини зливається з Богом і віруючий чітко бачить Божественне світло[5,с.10-11]. Ось такий шлях проходили видатні святі Київської Русі. Вони ставали провідниками цього світла в земних умовах. Звідси їхні чудодійні властивості зцілення, передбачення, впливу на людей і природні явища. Це своєрідні генератори божественної енергії, які при необхідності пронизували нею явища і об'єкти. До речі Володимир Мономах задовго до офіційного вчення Палами і Синаїта радив ідентичні форми розмови з Богом. Він зазначав, що можна молитись в будь-якому місці, навіть сидячи на коні. Головне, на його думку, молитва повинна бути щирою, короткою і виходити із серця людини. Всі ці теоретичні побудови і практичні поради дуже актуально звучать в сучасних умовах розвитку України. Коли ми бачимо як найвищі церковні ієрархи займаються словоблуддям, використовують християнську риторіку, але вони самі і весь світ бачить відсутність отої божественної енергії, яку вони повинні випромінювати. Якби православні храми були зонами скупчення найвищих духовних характеристик і церковна ієрархія відображала ієрархію сакральну, то страшних подій на сході України ніколи б не було. Нагадаємо, що Володимир Мономах дав приклад високої моральної вимогливості до представників влади. Він підкреслював важливість простого правила для політичних діячів: чим більший обсяг влади ти концентруєш в своїх руках, тим більшу відповідальність ти несеш за її правильне використання. Показово, що в умовах повної моральної деградації державної влади і як наслідок корупції, інфляції, зубожіння населення, кияни вийшли на віче і запросили на князівське правління Володимира Мономаха, бо він поєднував в собі риси ефективного державного діяча і морального авторитета. Але в цілому церква в умовах Київської Русі не стала вагомою інтелектуальною та духовною альтернативою і противагою світській владі. Порівняно невелике коло святих не могло створити потужне соціальне поле і щільну духовну культуру, в умовах якої владні інститути перебувають під постійним моральним контролем громадянського суспільства. Подібна ситуація повторюється в наш час. Широкі верстви українського суспільства несуть в собі величезний духовно-ціннісний потенціал, який проявив себе на Майдані і зараз наявний у багатьох формах громадянської активності та самопожертви.

Це традиція, яка зародилася в давній час і продовжується до наших днів. Наявна вона в моральних уявленнях давньоруського суспільства. Дослідники відзначають широку палітру поглядів на моральну природу людини та її призначення в земному бутті. Особливо популярними були збірники афоризмів і коротких висловлювань, які називались флорілегії. Одна з них „Пчела” закликає до звершення благих справ, які трактує як найкращий засіб досягнення рівності з Богом, коли людина стає співучасником його добрих справ. Або ще одна думка про те, що людина, яка у своєму житті не творить добра, вмирає не тільки тілом, але й душею. Всіляко підноситься освічена людина. Взагалі „Пчела” обговорює проблеми людського розуму і пізнання, які повинні удосконалюватись через ціленаправлену діяльність. Практичний життєвий досвід, реальні справи наповнюють знання морально-етичним змістом і підносять людське буття до рівня діючої благодіючої мудрості.[6]

Духовна культура Київської Русі була просякнута величезним гуманістичним потенціалом і в багатьох проявах на декілька століть випередила епоху Відродження в європейських країнах. Досить показовими в цьому контексті є погляди Данила Заточника. Він засуджує

соціальну залежність людини, що визначається її матеріальними статками і місцем в системі світської влади. Людина для Данила є унікальною сама по собі як творіння Господа. Вона наділена свободою дій і розумним вольовим началом, які і визначають значимість особистості в суспільстві. Саме тому Заточник в суто бароковому стилі прославляє мудрість і раціональні можливості людини. Через свою унікальність розум набуває універсального значення, це шляхетний божий дар людині, який дає їй нагоду прилучитись до сакральних істин, прославити себе як боже творіння у світі. В концепції Данила мудрість гармонійно поєднується з ідеалом краси. Тільки одухотворена естетика, наповнена моральним змістом варта справжньої уваги і шанування. На думку мислителя мудрість і краса є опорою людського серця. Досить негативно Данило ставиться до аскетичного чернецтва. Він вважає, що це втеча від світу, уникнення моральної відповідальності за його долю. Часто за зовнішнім благочестям приховується інтелектуальна неспроможність і небажання займатися суспільно корисною діяльністю. Таким чином людина, на думку Заточника, обманює Бога, руйнує в собі найкращі творчі здібності даровані їй Богом для духовної самореалізації в конкретних справах. Автор підкреслює, що християнське віровчення не можна сліпо сприймати. Потрібно постійно шукати божу істину, яке є основою мудрості. Призначення людського розуму – обґрунтувати і показати Божий задум в еволюції світу.

Ще один представник „античної лінії” в давньоруській філософській традиції – Климент Смолятич. Він закликав шукати в біблійних текстах духовний зміст, постійно утверджував право і обов’язок інтелектуалів досліджувати теологічні проблеми церкви та світу. На думку Кирила Костянтина більша освіченість людини дозволяє їй наблизитись до Бога. Цей видатний представник християнської культури був переконаний, що богопізнання є засобом удосконалення мирської мудрості, основою для правильного розуміння динаміки поширення святості в земних умовах. Замалеєв А. Ф. і Зоц В. А. цілком слушно зазначають, що кирило-мефодіївська традиція надала можливість давньоукраїнським мислителям увійти в орбіту ідейних пошуків візантійської і західно-європейської ранньогуманістичної думки[6,с.129].

Таким чином можна відзначити, що моральний ідеал особистості в умовах Київської Русі отримав досить широке розуміння і втілення. В його основі найдавніші традиції духовної культури українського суспільства та світу. Найбільш звичним уявленням моральної досконалості в офіційній церковній інтерпретації є образ святого. Він вбирає в себе найкращі християнські чесноти через власну прилученість до сакрального ціннісного світу. Святий виконує функцію посередника між світом земним і небесним, приносить моральні зразки поведінки в земний світ. Ці зразки в умовах Київської Русі виражались в повному уникненню всього мирського і одночасно в різних модифікаціях участі в життєдіяльності суспільства.

Культурна спадщина Київської Русі чекає свого осмислення в сучасних умовах. Багато проблем державотворення і гуманітарного розвитку України вимагають ретельного вивчення нашого минулого, яке несе в собі багато відповідей на сучасні виклики і загрози. Поки що ці питання стосують дуже вузького кола науковців. Суспільство і церковні структури залишаються осторонь процесів пошуку подальших духовних перспектив нашого суспільства. Відсутні реальні суспільні інститути і медіаресурси для широкого обговорення богословсько-теологічних перспектив розвитку християнства в Україні.

Досить показовим в цьому контексті є ставлення владних структур до гуманітарного простору України. Університети в цивілізованій країні є основою такого простору. Це потужні соціальні структури, які вивчають та відтворюють власну культурну ідентичність. Держава всіляко сприяє цьому, бо розуміє, що таким чином зміцнюються її власні основи, авторитет в морально-соціальному просторі і в свідомості окремого громадянина. Наприклад, в усіх провідних німецьких університетах серед загальної кількості – половину складають факультети гуманітарного спрямування. Відповідно в усіх університетах Німеччини є факультети протестантсько-євангелістської теології і окремо католицької теології: Мюнхенський, Боннський, Гамбурзький, Гейдельберзький, Лейпцігський, Тюбінгенський, Франкфуртський, Марбурзький, Університет Майнца імені Йоганна Гутенберга, Університет

Фрайбурга та інші. Чому? Тому, що німецькі політики і чиновники розуміють протестантську теологію як основу державно-національної ідентичності німців, яку потрібно розвивати та відтворювати в сучасних умовах. Так само місцева влада, державні структури, громадськість усвідомлюють необхідність розвитку факультетів історії, філософії, культурології, гуманітарних, соціальних наук та інших. Держава розуміє, що таким чином закладаються майбутні морально-духовні основи для подальшого розвитку німецької культури, як гаранту державної стабільності і прогресу.

Ще декілька вагомих елементів, які свідчать про мету і механізми присутності держави в освітньо-гуманітарному просторі. Навчання в німецьких вузах як правило безкоштовне. Символічні внески оплачують пільговий проїзний студентський квиток на громадський транспорт і міжміські регіональні перевезення. Федеральне законодавство передбачає допомогу тим студентам, які потребують матеріальної підтримки. При умові, що молода людина хоче і може вчитись. Майже всі німецькі університети є державними. Середня заробітна плата викладача вищої школи – 3-4 тис. євро.

Що у нас? Процеси стагнації і руйнування середньої та вищої школи продовжуються. Тисячі людей загинули за українські культурні цінності, а нова державна влада не вважає за потрібне хоча б запровадити обов'язкове вивчення української культури у вузах України. Ми гучно святкуємо християнські свята, а наші студенти не вивчають навіть релігієзнавство, не кажучи вже про християнську теологію чи історію християнства. Державні чиновники проголошують європейську інтеграцію, а в українських університетах не викладається ні європейська, ні світова культура. Всі спостерігають здичавіння суспільства, а чиновники від освіти не вважають необхідним запровадження у вищій школі обов'язкового вивчення курсу з етики і моралі. Держава вважає, що гуманітарна освіта в Україні не потрібна і відмовляється від надання державних місць. Напівголодні професори і доценти змушені доводити чиновникам свою потрібність власній державі. Їхні завдання в сучасних умовах – зацікавити абітурієнтів гуманітарною освітою і переконати їх часто повністю збіднілих батьків платити за навчання своїх дітей. Аналогічна ситуація в природничих і технічних дисциплінах. Заробітна плата викладача вищої школи в 30 раз менша від свого європейського колеги. Це показник ставлення влади до тих громадян, які повинні відігравати найважливішу роль у розвитку моральної культури в контексті пошуку національної ідентичності та розвитку духовності. А можливо справжня історія України і моральні цінності не потрібні правлячому класу нашої держави. Адже в умовах дієвої і потужної моральної культури здатність цих людей маніпулювати суспільною свідомістю та матеріально-фінансовими ресурсами країни буде різко зменшуватись. Час покаже чи зможуть правлячі еліти країни зрозуміти необхідні форми і масштаби українського державотворення та відчутти необхідність власного самозбереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горський В. С. Святі Київської Русі. -К.:Абрис, 1994.
- 2.Павленко Ю.В.Передісторія давніх русів у світовому контексті.-К.: Фенікс, 1994.
- 3.Элиаде Мирча Космос и история.-М.:Наука , 1987.
- 4.Концепция целостности.-Харьков,1987.
- 5.Ульяновський В.І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. –К.:Либідь , 1994.-кн.2
- 6.Замалеєв А.Ф. , Зоц В.А. Мыслители Киевской Руси.-К.:Наукова думка ,1987.